

Leersia oryzoides (L.) Sw. in Nederland

door

D. BAKKER (Vakgroep Plantenoecologie, Haren, Gr.)

De laatste jaren (1974–1977) is in bepaalde delen van het stroomdal van de Drentsche A het rijstgras [*Leersia oryzoides* (L.) Sw.] aangetroffen. Tot dusverre zijn het de noordelijkste vindplaatsen in ons land; één daarvan is in de provincie Groningen gelegen (Besloten Veen), de drie andere in Noord-Drente. Wat noordelijker, in Oost-Friesland (Duitsland), vond VAN DIEKEN (1970) in de jaren 1930–1950 de soort op verscheidene plaatsen; daarna trad tengevolge van ontwatering een afname op. In ons land wordt *Leersia* thans als zeer zeldzaam beschouwd (HEUKELS-VAN OOSTSTROOM, 1977) en vóór 1925 als vrij zeldzaam (HEUKELS, 1924). In de Standaardlijst van de Nederlandse Flora 1975 (ARNOLDS & VAN DER MEIJDEN, 1976) wordt rijstgras echter voor de periode 1900 t/m 1949 in de uurhokfrequentieklasse 5 (vrij algemeen) geplaatst en voor de periode 1950–1975 in klasse 2 (zeer zeldzaam), dus sterk achteruitgegaan (fig. 1).

In 9 van de 17 uurhokken, waarin de soort sinds 1950 is aangetroffen, is hij door dezelfde florist gevonden, wat de veronderstelling wettigt dat rijstgras vaak over het hoofd wordt gezien (KLAPP, 1965). De soort zou bij ons dan ook wel eens minder zeldzaam kunnen zijn dan in het voorgaande wordt gesteld. Vaak valt de plant niet op doordat de pluimen geheel of ten dele in de opgeblazen bovenste bladscheden ingesloten blijven; er treedt dan cleistogame bloei op. Alleen in warme zomers (o.a. in 1959 en 1976) komen in ons klimaat de bloeiwijzen op grote schaal naar buiten; de aartjes bloeien nu chasmogaam. Toch is dit gras na enige oefening in vegetatieve en in bedektbloeiende toestand goed te herkennen, nl. aan de geelgroene kleur, de zeer ruwe bladranden en bladscheden en de behaarde knopen. Bij de cleistogaam bloeiende planten zijn bovendien de opgeblazen bovenste bladscheden een duidelijk kenmerk.

Men zou het rijstgras een subcosmopoliet kunnen noemen, want het groeit zowel in gematigde streken van Europa, Azië en Noord-Amerika als in subtropische (en tropische?, HEGI, 1935) delen van Amerika. *Leersia oryzoides* behoort tot de onderfamilie van de *Oryzoidae*, waarvan het zwaartepunt in de tropen en subtropen ligt. Volgens MEUSEL, JÄGER & WEINERT (1969) moet dit gras als voorpost van een tropisch – humide moerasgrasvegetatie worden beschouwd, die onder meer Midden-Europa binnendringt, waar een gematigd klimaat heerst. Ons land ligt aan de noordwestrand van het Europese deel van het areaal en dat zou het schaars voorkomen kunnen verklaren, nl. als gevolg van de koele zomers (maar niet de achteruitgang na 1949). Door sommige auteurs wordt het rijstgras dan ook een „(zomer-)warmteminnende” soort genoemd (OBERDORFER, 1962; KLAPP, 1965), door ELLENBERG (1974) een „mäszigwärmtezeiger”. In dit verband is het merkwaardig dat kiemkrachtige zaden vrijwel uitsluitend door cleistogame aartjes zouden worden gevormd (HEGI, 1935), m.a.w. een warme zomer zou ongunstig zijn voor de vorming van zaden. Dit dient nader te worden onderzocht.

OBERDORFER (1962) noemt rijstgras een stroomdalplant, hetgeen ten dele overeenkomt met het beeld dat men vóór 1950 van de verspreiding in Nederland had, d.w.z. vooral in het Fluviaal district voorkomend (fig. 1). Inmiddels is gebleken dat de soort ook langs beken (Drentsche A) en kleine riviertjes (Ourthe in België) optreedt.

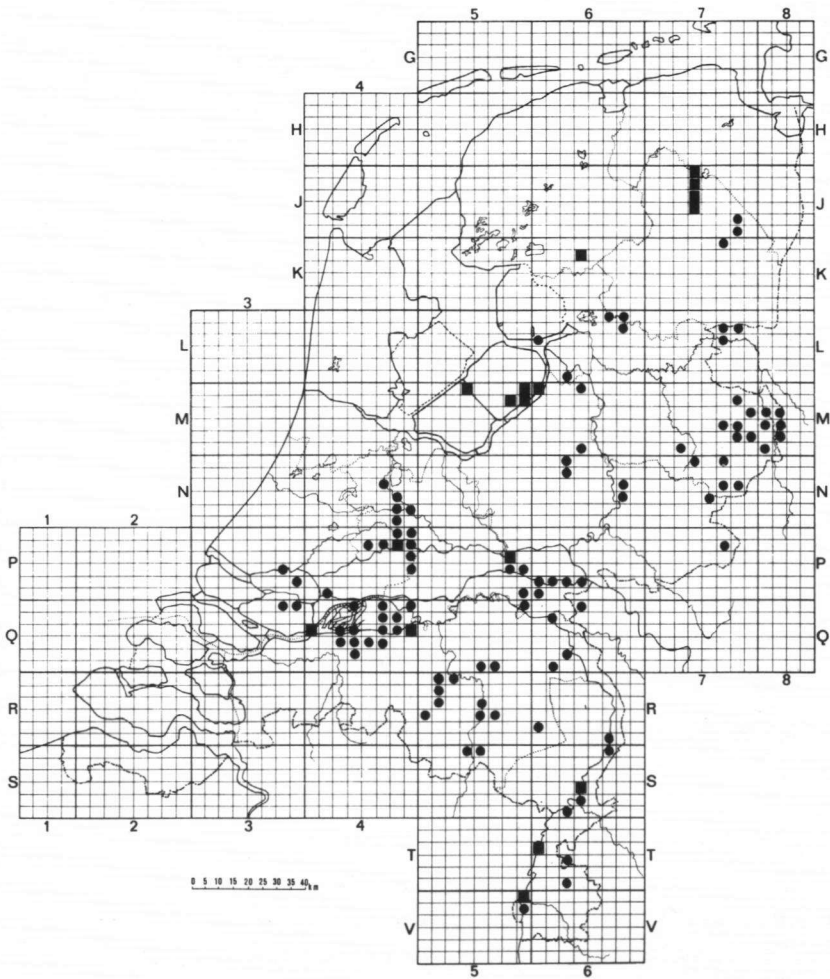

Fig. 1. De verspreiding van *Leersia oryzoides* (L.) Sw. in Nederland.

● = vondst voor 1950; ■ = vondst sinds 1950.

In de uurhokken P4.27, Q4.38 en S6.44 is de soort ook vóór 1950 aangetroffen

Al is *Leersia* vanaf 1950 waarschijnlijk niet zo sterk afgenomen als in de Standaardlijst wordt aangegeven en uit het verspreidingskaartje blijkt, toch staat het wel vast dat de soort is achteruitgegaan. Wat daarvan de oorzaak is kan zonder gedegen onderzoek niet worden uitgemaakt. Het vermoeden bestaat evenwel dat ontwatering van de natuurlijke standplaatsen (VAN DIEKEN, 1970), gevolgd door het opdringen van soorten uit een droger milieu, hiervoor in belangrijke mate aansprakelijk is.

In dit verband zal in het kort op de standplaatsen van het rijstgras worden ingegaan. Het is in West-Europa het enige kentaxon van het Leersio-Bidentetum dat tot het Bidention behoort (WESTHOFF & DEN HELD, 1969). Het Leersio-Bidentetum is een

pioniergemeenschap van natte, natuurlijke en anthropogene standplaatsen, die vaak tamelijk stikstofrijk zijn en veelal aan zwak stromend water zijn gelegen, zoals langs beken en kanalen, maar ook langs geëutrofiëerde veenplassen en afgestoken slotkanten, op opgespoten terreinen en in drooggelegde polders.

De indruk bestaat dat door menselijk ingrijpen de natuurlijke standplaatsen op grote schaal verloren zijn gegaan, in hoofdzaak door ontwatering. Daarentegen zijn de laatste decennia door menselijke activiteiten op tal van plaatsen milieus ontstaan, die geschikt zijn voor de vestiging, zoals opgespoten terreinen, kwelstroken in drooggevallen IJsselmeerpolders, ijlbegroeide greppels en afvoersloten enz. Of *Leersia* zich hier vestigt hangt af van de mogelijkheid deze potentiële standplaatsen tijdig met zijn diasporen te bereiken. Zo groeide het rijstgras in 1957 in verscheidene exemplaren op een opgespoten terrein bij de Moerdijk (fig. 1); vóór 1950 werd de soort op verschillende plaatsen in de Biesbosch aangetroffen (dus in de omgeving van de Moerdijk). Van 1957–1960 kwam *Leersia* veelvuldig voor in de kwelstrook van Oostelijk Flevoland, gelegen tussen Elburg en Harderwijk; in 1959 groeide de soort hier soms in vlekken, die 0,5–1 are groot waren. In verband met de massale vestiging in 1957 en 1958 moet een deel van het zaad bij het droogvallen in 1957 reeds op de bodem hebben gelegen. Vermoedelijk stamde het uit de IJsseldelta, waar het rijstgras vóór 1950 gevonden werd. In 1961 werd de soort in de kwelstrook overwoekerd door andere planten, vooral door *Scirpus maritimus* L. en *Phragmites australis* (Cav.) Trin. ex Steud.

In het stroomdal van de Drentsche A is *Leersia* voor het eerst in 1974 aangetroffen bij Taarlo op de bodem van een in 1973 uitgegraven greppel, waar thans *Agrostis stolonifera* L. en *Calamagrostis canescens* (Web.) Roth de overhand hebben. De vondsten in en bij het Besloten Veen en bij het Rolderdiepje zijn in ijlbegroeide droge greppels en sloten gedaan, resp. in 1976 en 1977. Ook hier is *Agrostis stolonifera* de belangrijkste concurrent. In 1976 werd *Leersia* echter ook gevonden op de slikkige oever van een geëutrofiëerd heideven bij Westlaren. De soort groeit hier tezamen met *Bidens cernuus* L. en *B. connatus* Mühlent., op in de zomer droogvallende delen van de oever. Hoe *Leersia* in het gebied van de Drentsche A wordt verbreid, is niet bekend. Waarschijnlijk speelt – en dat zal in het algemeen gelden – stromend water hierbij een belangrijke rol, hoewel transport door watervogels niet mag worden uitgesloten (OBERDORFER, 1962).

Tot slot moet nog worden opgemerkt dat *Leersia* in een droge zomer en ook wel in het daarop volgende groeiseizoen, een opbloeï en uitbreiding kan vertonen, doordat tengevolge van de droogte vele kale en slikkige bodems boven water komen (sloten, vijvers, vennen, plassen enz.), de ideale vestigingsplaatsen voor de soort. Duidelijk bleek dit in 1959 en 1960 in een deel van de kwelstrook van Oostelijk Flevoland en in 1976 en 1977 in het stroomdallandschap van de Drentsche A. Dit verschijnsel is ook bekend van andere pioniers uit het Bidention, b.v. van *Senecio congestus* (R. Br.) DC. na de massale zaadstrooiing vanuit Oostelijk Flevoland in juni 1959. In vrijwel geheel Nederland en in verschillende delen van West-Duitsland – ook in gebieden waar de soort voordien onbekend was – kiemde *Senecio* in de zomer van 1959 en bloeide in het voorjaar van 1960 (BAKKER, 1960). *Senecio congestus* heeft echter een veel grotere disseminatie-capaciteit dan het rijstgras, waardoor de eerstgenoemde soort zich veel sneller over grote afstanden kan verbreiden dan *Leersia oryzoides*.

Literatuur

- ARNOLDS, E. J. M. & R. VAN DER MEIJDEN, 1976. Standaardlijst van de Nederlandse Flora 1975. Rijksherbarium, Leiden.
- BAKKER, D., 1960. *Senecio congestus* (R. Br.) DC. in the lake IJssel polders. Acta Bot. Neerl. 9, p. 235–259.
- DIEKEN, J. VAN, 1970. Beiträge zur Flora Nordwestdeutschlands. Jever.
- ELLENBERG, H., 1974. Zeigerwerte der Gefäßpflanzen Mitteleuropas. Scripta geobotanica 9. Göttingen.
- HEGI, G., 1935. Illustrierte Flora von Mitteleuropa I, 2. Aufl. München.
- HEUKELS, H., 1924. Geïllustreerde Schoofflora van Nederland. Groningen.
- HEUKELS-VAN OOSTSTROOM, 1977. Flora van Nederland, 19e druk. Groningen.
- KLAPP, E., 1965. Taschenbuch der Gräser. Berlin.
- MEUSEL, H., E. JÄGER & E. WEINERT, 1965. Vergleichende Chorologie der Zentraleuropäischen Flora. Jena.
- OBERDORFER, E., 1962. Pflanzensoziologische Exkursionsflora für Süddeutschland, 2. Aufl. Stuttgart.
- WESTHOFF, V. & A. J. DEN HELD, 1969. Plantengemeenschappen in Nederland. Zutphen.

Summary

The distribution of *Leersia oryzoides* (L.) Sw. in the Netherlands is discussed in connection with some ecological characteristics.